

Piotr Roszak

Mariologia światła : komentarz do przekładu kazania "Lux orta" św. Tomasza z Akwinu

Rocznik Tomistyczny 3, 219-222

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariologia światła. Komentarz do przekładu kazania *Lux orta* św. Tomasza z Akwinu

Choć utrwalił się inny wizerunek św. Tomasza z Akwinu, związany z wykonywaniem zwłaszcza dwóch obowiązków profesora średniowiecznego uniwersytetu – opisywanych terminami *lectio* oraz *disputatio*¹ – to jednak cały czas czeka na swe odkrycie trzeci z wymiarów jego aktywności akademickiej, który w słynnej triadzie Piotra Kantora został określony mianem *praedicatio*². Bez wątpienia kaznodziejstwo Akwinaty nosi na sobie ślady jego obecności w środowisku uniwersyteckim: wygłaszane przez niego kazania dokonywały się *coram universitate* i dlatego przyjmują styl i język właściwy dla słuchaczy, przyzwyczajonych do pewnego sposobu prowadzenia głębokich analiz filozoficznych i teologicznych³.

Dotyczyło to nie tylko sytuacji, w której mistrz teologii był zobowiązany do wygłoszenia kazania „programowego”, gdy wkraczał do grona profesorów uniwersyteckich, ale także do głoszenia kazań w kościołach miejskich, realizując tym samym właściwą dla swej tożsamości posługę pastoralną (tak podkreślają przez J.-P. Torrella⁴), często demaskują-

cą nowe wady pojawiające się w sferze życia miejskiego. Jest to „posługa rozumienia”, której był wierny również św. Tomasz, dominikanin wyrastający w tradycji *contemplata aliis tradere*, przekazywania innym tego, co samemu zostało przyswojone na kontemplacji. Nie chodziło jedynie o kolejny sposób wykładni teoretycznych prawd, ale świadomość

¹ P. Roszak, *Dysputy w życiu średniowiecznego uniwersytetu w świetle „Verbum abbreviatum” Piotra Kantora*, w: *Dysputy nawarryjskie w Toruniu*, red. P. Roszak, Toruń 2010, s. 13-24; F.Ch. Bauerschmidt, *Thomas Aquinas. Faith, Reason and Following Christ*, Oxford 2013, s. 14.

² C. Muessig, *Sermon, preacher and society in the middle ages*, „Journal of Medieval History” 1 (2002), s. 73-91.

³ D. L. D’Avray, *The preaching of the friars: Sermons diffused from Paris before 1300*, Oxford 1985.

⁴ J.-P. Torrell, *La pratique pastorale d’un Théologien du XIIIe siècle. Thomas d’Aquin prédicateur*, „Revue Thomiste” 82 (1982), s. 213-245.

ich przekładalności na język codzienności. Dlatego jeśli dysputa wznosi intelektualne ściany dla gmachu ludzkiego życia, by użyć popularnej wówczas metafory, to głoszenie kazań staje się dachem, który ogarnia cały zakres tematyczny.

Dzięki temu Tomaszowa *praedicatio* nie staje się elementem wyizolowanym z działalności uniwersyteckiej, lecz jej niezbędnym dopełnieniem. Istotnym czynnikiem łączącym wszystkie te trzy wymiary pracy akademickiej Tomasza jest egzegeza biblijna, która znajduje swój ciekawy wyraz (przy tym odmienny od jego stylu komentowania tekstu biblijnego choćby z komentarzy do ksiąg Starego i Nowego Testamentu) również w jego kaznodziejstwie⁵. To Pismo Święte jako najwyższy autorytet dla teologicznego namysłu wyznacza rytm Tomaszowego kaznodziejstwa, a sposoby cytowania tekstów biblijnych, zdające się sugerować posługiwanie się przez Tomasza konkordancjami (jedną z pierwszych była „K Konkordancja św. Jakuba” z 1230 roku, przygotowana przez grupę dominikanów pracujących pod kierunkiem Hugona de Saint-Cher), nadają kształt konkretnym liniom argumentacyjnym.

Nie można pominąć znaczącego faktu, że ten „nieznany” Tomasz-kaznodzieja stał się w ostatnich latach przedmiotem zainteresowania wielu badaczy jego myśli. Pojawiające się coraz częściej tłumaczenia *sermones*, a także towarzyszące im studia czy komentarze odkrywają wyraźny profil biblijny i pastoralny aktywności Tomasza⁶. Kluczowe znaczenie miały jednak prace o. L.-J. Bataillona, który potwierdził autentyczność 19 z kazań tradycyjnie przypisywanych Akwinacie (nie licząc kazań dotyczących *Ave Maria*, *Pater noster* czy *Credo*)⁷.

Podobnie jak inne kazania uniwersyteckie tego czasu – stanowiące model tzw. *sermo modernus*, a więc w opozycji do *modus antiquus*, który skupiał swoją uwagę na całej perykopie, a nie jak w przypadku Tomasza na wersecie i temacie – posiada potrójną strukturę: rozpoczyna je *prothema*, będący krótkim wprowadzeniem do kazania, przytoczeniem wiodącego cytatu biblijnego (w naszym przypadku jest to Ps 97, 11) oraz modlitwy o światło Ducha Świętego, która najczęściej pozostaje niedokończona, ze znamionem „etc.” (jest kilka kazań z kompletnym tekstem modlitwy, być może uzupełnionym przez redaktorów, sekretarzy, kopistów)⁸. Tomasz dokonu-

⁵ J. Verger, *L'exégèse de l'Université*, w: *Le Moyen Age et la Bible*, red. P. Riche, G. Lobrichon, Paris 1984, s. 199-232; L.-J. Bataillon, *Early scholastic and mendicant preaching as exegesis of Scripture*, w: M. D. Jordan, K. Emery, *Ad litteram. Authoritative texts and their medieval readers*, Notre Dame 1992, s. 165-198; G. Dahan, *Lire la Bible au Moyen Âge. Essais d'herméneutique médiévale*, Genève 2009; G. Lobrichon, *La Bible au Moyen Âge*, Paris 2003.

⁶ P. Roszak, *Hipocresia y sus peligros. El sermón Attendite a falsis*, „Scripta Theologica” 3 (2012), s. 558-611.

⁷ L.-J. Bataillon, *Les sermons attribués à Saint Thomas: question d'authenticité*, w: *Thomas von Aquin. Werk und Wirkung in Licht neuerer Forschungen*, red. A. Zimmermann, Berlin-New York 1988, s. 325-341.

⁸ R. Andersson, *Constructing the medieval sermon*, Turnhout 2007.

je w tej części kilku najważniejszych uściśleń czy podziałów. Nie tyle podaje temat kazania w owej *prothema* (choć jest tak np. w kazaniu *Puer Iesu*), co jak zauważa Hoogland, jest nakreśleniem pewnych ram, w których porusza się myśl Tomasza-kaznodziei⁹.

Najważniejszymi jednak częściami kazania były *sermo*, wygłaszane o poranku oraz *collatio in sermo*, wygłaszane podczas niesporów. Pozostają ze sobą w relacji „kontynuacji” myśli: *collatio* skupiało się najczęściej na drugiej części cytatu, krótko streszczało poranne myśli oraz z zasady było wypowiedzią krótszą. Z punktu widzenia kompozycji zwracają uwagę podziały, które Tomasz wprowadza zgodnie z regułami klasycznej retoryki, aby prowadzić uwagę słuchającego po wielu istotnych różnieniach. Takie było właśnie zadanie *divisio textus*, procedury znanej również z komentarzy biblijnych, która obok *distinctiones* z pewnością stanowiła ważny zasób narzędzi hermeneutycznych Akwinaty.

Warto jednak pamiętać, że kazania uniwersyteckie Tomasza z Akwinu (przez niektórych określane jako „okolicznościowe”, były bowiem wygłaszane przy różnych okazjach, najczęściej świąt liturgicznych, w przypadku *Lux orta* święta maryjnego) nie zostały potem zebrane w jeden zbiór (jak to miało miejsce np. przy *Credo*), dlatego dotarły do naszych czasów w niewielkiej liczbie kopii: w niektórych przypadkach posiadamy zaledwie jeden lub dwa manuskryp-

ty¹⁰. Ponadto nie są to teksty, które wyszły bezpośrednio spod ręki Akwinaty, ale są zapisem jego kazań sporządzonym przez jednego z sekretarzy (mógł to być zarówno Reginald z Piperno, jak i Piotr z Andii)¹¹. Trudno dziś do końca zmierzyć skalę interwencji tych osób: czy dotyczyła ona jedynie drobnych poprawek do tekstu, wyjaśnienia pewnych terminów, usunięcia bezpośrednich zwrotów do słuchaczy, czy też, jak sądzą inni, oznaczała również to, że sekretarze mogli dodać własne *exempla* do tekstu. Zasadniczo bowiem styl kaznodziejski Tomasza jest programowo skromny, a przez to tak odmienny od tendencji jego epoki, lubującej się w licznych i rozbudowanych przykładach.

Choć dla wielu wydaje się, że kazania Akwinaty należą raczej do pewnego rodzaju „mówionej” glosy, to jednak interesujące nas *sermo Lux orta* wskazuje na coś dokładnie przeciwnego. To Tomasz, który poświęca czas na właściwy dobór źródeł (zwłaszcza tekstów św. Bernarda), podsumowuje dłuższe partie wypowiedzi, formułuje pytania, które mogą nurtować słuchającego, odkrywa bogactwo mądrości w Słowie Bożym. Jest ono nacechowane również pewnymi emocjami, jak wówczas, gdy dziwi się i „święcie oburza” na nauczyciela, który głosił wzniosłe prawdy o Bogu dla swej próżnej chwały, a nie ze względu na Niego samego.

Tematem kazania *Lux orta*, wygłoszonego z okazji święta Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, jest ukazanie jej

⁹ M. R. Hoogland, *Introduction*, w: Thomas Aquinas, *The academic sermons*, transl. M. R. Hoogland, Washington 2010, s. 9.

¹⁰ L.-J. Bataillon, *Les sermons attribués à saint Thomas: questions d'authenticité*, art. cyt., s. 340.

¹¹ Tenze, *La prédication au XIIIe siècle en France et en Italie. Études et documents*, Aldershot 1993.

roli w historii zbawienia¹². Za klucz służy rzeczywistość światła, którego właściwości doskonale oddają znaczenie Maryi. To jej cnoty są dla każdego człowieka godne naśladowania, stąd wiele uwagi poświęca Tomasz ich nazwaniu i na parenetycznej zachęcie, w czym Tomasz pozostaje synem swej epoki. Warte podkreślenia jest także chrystologiczne ujęcie tajemnicy Maryi: jest ona „drogą” prowadzącą do Chrystusa. Ale rozważania maryjne są też ciekawym przyczynkiem do refleksji nad człowiekiem „wewnętrznym” i „zewnątrznym”, aby wykazać właściwy sens „prawości”

oraz spójności świadectwa wiary, które winno objąć zarówno sferę intelektualną, jak i uczuciową.

Tłumaczenie zostało przygotowane na podstawie tekstu łacińskiego zamieszczonego w *Corpus Thomisticum*, założonym i prowadzonym przez prof. Enrique Alarcóna z Uniwersytetu Nawarry w Pampelunie. Tekst tam zamieszczony pochodzi z wydania parmeńskiego z 1869 roku (*textum Parmae 1869 editum ac automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit*).

¹² M. Mróz, P. Roszak, *Via Christi est Virgo beata. Elementy mariologii św. Tomasza z Akwinu*, „Roczniki Teologii Dogmatycznej” 3 (2011) 58, s. 201-224.